



CSD

CENTER FOR
THE STUDY OF
DEMOCRACY



Roma-Lom
foundation

ARC FUND



Доклад

Факти и аргументи – в отговор на най- разпространените митове за ромите

D.2.5. Evidence-based
report: Response to most
articulated myths about
Roma



Проектът е съфинансиран по програма
„Права, равенство и гражданство“ (2014-2020)
на Европейския съюз.



CSD

CENTER FOR
THE STUDY OF
DEMOCRACY



Този доклад е разработен за целите на проекта ГРИЖА ЗА ИСТИНАТА Преодоляване на анти-джипсизма чрез овластяване на ромите за противодействие на дезинформацията и фалшивите новини в България (REC-RDIS-DISC-AG-2019-881923) под координацията на С.Е.Г.А. и с партньорството на Центъра за изследване на демокрацията, Фондация Рома-Лом и Фондация „Приложни изследвания и комуникации“.

Този доклад е съфинансиран от програма „Права, равенство и гражданство“ (2014-2020) на Европейския съюз. Съдържанието на този доклад представя вижданията на авторите и отговорността за изразените мнения се носи единствено от тях самите. Европейската комисия не носи отговорност за съдържанието на доклада или за начина, по който информацията в него може да бъде употребена.

Докладът е разработен от фондация С.Е.Г.А. – Старт за ефективни граждански алтернативи

Автори:

Д-р Румян Сечков

Люба Батембергска

Д-р Ралица Сечкова

София, 2020



Съдържание

1	Въведение	3
2	Митове и фалшиви новини – малко за явлението и понятията	5
3	Ромите – хомогенна или разнородна общност?	8
3.1	Базови характеристики на ромските общности	8
3.1.1	Ромски общности и подгрупи.....	8
3.1.2	Съществени различия в степента на интегрираност	9
3.1.3	Вътрешно-общностна йерархия между семейства и родове в ромските общности.....	10
3.2	Обособени общности и маргинализация	10
4	Митове и реалност – какво показват фактите	12
4.1	Образование – „ромите са неграмотни, защото не искат и не могат да учат“	12
4.1.1	Митът: „Ромите не искат да учат“	12
4.1.2	Митът: „Ромите дори и да ходят на училище, не научават нищо“	14
4.1.3	Митът: „Ромите са получавали добро образование по времето на социализма“	17
4.2	Демографските процеси и страховете, че „скоро ромите ще ни превземат, а българите ще изчезнат“	19
4.2.1	Митът: „Ромите се множат и скоро (до 2050 г.) ще станат повече от нас, българите“	19
4.2.2	Митът „Ромите се женят рано и раждат рано“	21
4.3	Заетост, доходи и митове, че „ромите паразитират върху обществото“	24
4.3.1	Митът: „Ромите живеят на социални помощи, не искат да работят“	24
4.3.2	Митът: „Ромите заминават в чужбина за да крадат, а не да работят“	26
4.4	Жилищна среда и начин на живот	27
4.4.1	Митът: „Ромите живеят в незаконни къщи, защото законът не важи за тях“	27
4.4.2	Митът: „Ромите не плащат ток“	30
4.5	Митове за политиките към ромите: „Милиарди се изсипват за интеграция на ромите“	31
5	И накрая	34

1 Въведение

Този доклад е разработен от Фондация С.Е.Г.А. в рамките на проект ГРИЖА ЗА ИСТИНАТА – „Преодоляване на анти-джипсизма чрез овластяване на ромите за противодействие на дезинформацията и фалшивите новини в България“, съфинансиран от Програма Justice – Права, равенство и гражданство (2014 – 2020) на Европейския съюз.



ПРОЕКТЪТ „ГРИЖА ЗА ИСТИНАТА“

Фокусът на проекта ГРИЖА ЗА ИСТИНАТА е съсредоточен върху едно от най-явните и нелицеприятни проявления на анти-ромските нагласи и тенденции в българското общество – медийните дискурси, които разчитат на дезинформация и фалшиви новини при представянето на ромските общности и отразяването на събития, свързани с тях.

Проектът ГРИЖА ЗА ИСТИНАТА цели да подкрепи и подпомогне общественото противопоставяне на засилващите се вълни от анти-джипсизъм в България чрез включване на самите роми в този процес.

Основният принос на проекта е планираното изграждане на капацитет и условия за подкрепа и овластяване на лидери и ключови играчи за промяна (change-players) сред представителите на ромските общности на местно ниво. Те ще бъдат обучени и стимулирани да се противопоставят на дезинформацията, служеща като катализатор на анти-ромски нагласи и предразсъдъци в България. Проектът ГРИЖА ЗА ИСТИНАТА ще постигне тази цел като подпомогне изграждането на дигитална и медийна компетентност на ключови играчи за промяна (change-players) в ромските общности. Така проектът ГРИЖА ЗА ИСТИНАТА ще осигури нов важен елемент към наличния обществен ресурс за оспорване на анти-ромската дезинформация. Същевременно проектът ще предложи стратегически мерки срещу анти-джипсизма и ще постави основите за преодоляване на отсъствието на ромски представители в публичните дебати по тази тема.

Партньори по проекта ГРИЖА ЗА ИСТИНАТА са Фондация С.Е.Г.А. – Старт за ефективни граждански алтернативи (водещ партньор), Фондация Приложни изследвания и комуникации, Фондация Рома-Лом и Център за изследване на демокрацията.



ЦЕЛИ И ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ НА ДОКЛАДА

Този доклад може да подпомогне процеса на изграждане на капацитет сред ромските активисти, медиатори и учители, обучаващи деца в смесена среда роми и българи, да разпознават и показват на останалите фалшивите новини, които водят до етническо напрежение и формират негативни предразсъдъци към ромските общности.

Важна задача на доклада е и да даде теми за размисъл как активистите да провокират мисленето на хората от общността, за да променят и своето поведение, което понякога стои в основата на митовете, които обрастват с невярна информация и водят до конфликти. Те, от своя страна, капсуловат все повече ромските общности, настройват ги допълнително срещу всички извън тях, без оглед на това, дали някой им симпатизира или ги мрази. Така кръгът се затваря.

Докладът се позовава на статистически данни и резултати от проучвания, но не е академичен труд – той стъпва на направеното както от научните работници, така и на обективни журналистически материали, социологически изследвания и статистически данни от държавни институции и такива от ЕС. Изводите са на авторите му, които се опират на гореизброените източници и са съчетани с техния експертен опит от работа с ромски общности, проучвания на медии и социални мрежи. Чрез развенчаването на митовете докладът ще помогне на преминалите обученията ромски активисти и медиатори да съдействат на хората от кварталите да се ориентират в големия обем различна информация и да отсяват фалшивата от реалната.

Докладът няма за цел да влиза в академичен, а още по-малко в политически дебат с някои от авторите на фалшиви и злонамерени твърдения. В него ще се оборват преднамерено недостоверни факти и тези чрез лесно проверими данни от официални източници като Националния статистически институт (НСИ), Евростат, сайтовете на Агенцията за социално подпомагане (АСП), Агенцията по заетостта (АЗ) и др., а също и от проучвания, направени от водещи и коректни организации, занимаващи се с тази проблематика.

Авторите на доклада са дългогодишни членове на екипа на С.Е.Г.А., които са участвали във всички проучвания на фондацията, свързани с ромската проблематика през последните 15 години. Паралелно с това те работят за развитие на ромски общности в сферата на образованието, заетостта и социалното включване в цялата страна .

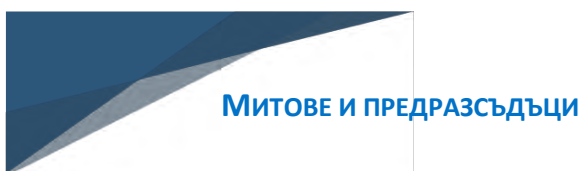
2 Митове и фалшиви новини – малко за явлението и понятията

В началото е необходимо да направим кратки уточнения за някои от понятията, които са използвани в този доклад.



Системната дезинформация като инструмент, насочен към определени политически цели не е от днес и не е от вчера. Той се използва от момента, когато общественото мнение става значимо за

управляващите. Едно от съвременните определения за дезинформацията гласи: „умишлено създаване и разпространяване на информация, за която се знае, че е невярна“¹. Това определение на Wardle е използвано от Центъра за изследване на демокрацията в качествено проучване в ромските общности, проведено за целите на този проект. През последните години, с развитието на технологиите, използването на дезинформацията заема все по-голям дял от пропагандата, имаща за цел получаването на политически дивиденди на едни или други сили като противопоставя една срещу друга различни обществени прослойки. Един от основните прийоми е фабрикуването и разпространението на фалшиви новини. На този етап няма общоприето определение за фалшиви новини. В нашия случай „за фалшива новина приемаме всяка публично разпространена подвеждаща информация, която подхранва, и от своя страна е подхранвана от съществуващи социални и политически предразсъдъци“.² С други думи в нашия случай, фалшива новина може да бъде разпространена в медиите и социалните мрежи като невярна и подвеждаща информация, опираща се в повечето случаи на предразсъдъчно мислене и липса на адекватна информация за ромите.



Класическото определение, публикувано и в тълковния речник за митовете е *Древно сказание за легендарни герои, за богове, за природата или за исторически събития и личности*. Първата асоциация, която

правим е със старогръцките митове. Тук обаче ние разглеждаме съвременни митове, чието определение е в преносен смисъл: *Измислица, невероятна случка, недостововерен разказ*.

¹ Цит. по „Медийни и онлайн наративи, фалшиви новини и тенденции за дезинформация, засягащи ромите в България“. Доклад на Центъра за изследване на демокрацията, с. 9. <https://csd.bg/bg/publications/publication/media-and-online-narratives-fake-news-and-disinformation-trends-in-relation-to-roma-in-bulgaria/>

² Пак там, с. 9.

Често съвременните митове се основават на частична истина, пречупена през предразсъдъците на даден човек или група. Повтаряни многократно и обрастващи с допълнителни „подробности“, публикувани в медиите и социалните мрежи, те се превръщат в „истина“. С други думи, митовете са истории, споделени от група, които са част от културната идентичност на тази група. Част от тази културна идентичност се основа на стереотипи и предразсъдъци към останалите групи, с които разделят общи жизнени пространства бе да контактуват интензивно с тях.

Днес съвременните митове се множат и разпространяват много бързо чрез електронните медии и социалните мрежи и ако ни липсва критичен поглед, лесно можем да попаднем в свят на заблуди и страховити сценарии, които да разстроят и без това трудното ни ежедневиe. Чрез безкритичното им приемане много хора и цели прослойки в обществото оправдават личните си неблагоприятия и насочват своята негативна енергия, превърната в омраза, към други групи, които обикновено не познават добре.



ПОНЯТИЕТО ЗА Анти-джипсизъм

На 8 октомври 2020 г. бе приета правно необвързваща работна дефиниция за антиджипсизъм / анти-ромска дискриминация от Международния алианс за възпоменание на холокоста. Нейният

превод на съответните езици на държавите-членки беше дискутиран на пленарна сесия на 25.10.2020 на Committee Genocide of the Roma в Лайпциг в рамките на германското председателство на Съвета на ЕС.

Международният алианс за възпоменание на Холокоста приема следната работна дефиниция за антиджипсизъм / антиромска дискриминация:

„Антиджипсизмът / антиромската дискриминация е проява на индивидуални изказвания и действия, както и на институционални политики и практики, на маргинализация, изключване, физическо насилие, обезценяване на ромските култури и начин на живот и реч на омразата, насочена срещу ромите, както и срещу други лица и групи, възприемани, заклеймявани или преследвани през епохата на нацизма и до днес като „цигани“. Това води до третирането на ромите като набедена за чужда група и ги асоциира с редица унижителни стереотипи и изкривени образи, които представляват специфична форма на расизъм.

Антиджипсизмът / антиромската дискриминация е многостранен феномен с широко обществено и политическо разпространение. Това е критично препятствие пред включването на ромите в по-широкото общество и пречи

ромите да се ползват с равни права, възможности и печелившо социално-икономическо участие.³



**РОМИ, РОМСКО НАСЕЛЕНИЕ,
РОМСКИ ОБЩНОСТИ**

които заявяват друга предпочитана идентичност, различна от ромската. Затова се приема „името роми като обобщаващо както за българските граждани в уязвимо социално-икономическо положение, които се самоопределят като роми, така и за гражданите в сходна ситуация, които околното население определя като такива, независимо от начина на тяхното самоопределяне“ е прието в Националната стратегия на Република България за интегриране на ромите⁴.



**ОБОСОБЕНИ / ЗАТВОРЕНИ И
ИЗОЛИРАНИ ОБЩНОСТИ**

Важно е да уточним понятието за обособени /затворени и изолирани ромски общности. Ромски и други етнически общности в неравностойно положение, които живеят повече или по-малко компактно в изолирани квартали/територии, откъснати от макрообществото. Съществена характеристика на тези общности е не толкова етническият им произход, колкото затвореността и изолацията, която рефлектира върху нагласите и социалните норми. От ключово значение не е етническият произход, а принадлежността към затворена изолирана общност, защото критичният рисков фактор не е етническата принадлежност, а животът от поколения в затворена общност, който генерира комплексни рискове и тенденции към маргинализация.

В този доклад понятието роми се използва като обобщаващо наименование, по-широко от групите със заявена ромска самоидентификация. То включва също групи с майчин език, различен от ромския, част от

Важно е да уточним понятието за обособени /затворени и изолирани ромски общности. Ромски и други етнически общности в неравностойно положение, които живеят повече или по-малко компактно в

³ Подробна информация на <http://nccedi.government.bg/bg/node/337>; <https://www.holocaustremembrance.com/resources/working-definitions-charters/working-definition-antigypsyism-anti-roma-discrimination>

⁴ Национална стратегия на Република България за интегриране на ромите 2012-2020 (НСИРБ). <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=726>

3 Ромите – хомогенна или разнородна общност?

Митът „Всички роми са еднакви“ е твърде широко разпространен сред мнозинството и другите етнически групи в България. Генерализирането на представите за ромите е породено от непознаването на ромите от страна на макрообществото и носи белезите на натрупаните в него стереотипи и предразсъдъци, обобщаващи поведението на най-маргинализираната част от ромските общности.

Ромите не са еднакви, както не са еднакви хората и общностите, в която и да било друга етническа група. Познаването на вътрешните различия и специфики в ромските общности е условие за извеждане на адекватни подходи и форми на интервенциите, които адресират както нагласите и мотивацията за промяна вътре в обособените общности, така и нагласите и готовността в макрообществото за приемане на изключените общности.

Една от основните бариери пред приемането на ромите е продължаващата практика в мнозинството, от медиите до администрацията и доминиращото обществено мнение, на унифициране на представите (и предразсъдъците) към ромите. Те най-често са сведени до образа на най-маргинализираните части на ромските общности. Рядко се прави разграничение, всички са поставени под един знаменател. По този начин по-лесно се разпространяват и неверните твърдения за ромите, които постепенно се превръщат в трайни мнения на основната част от представителите на макрообществото. Така се зараждат и митовете.

Важно е да се знае, че ромите не са хомогенна общност. Както всяка етническа група (включително българската), сред тях има различни групи и подгрупи, които се отличават според социалния статус, образование и социален опит, етно-културни традиции, религия и други признаци.

3.1 Базови характеристики на ромските общности

3.1.1 Ромски общности и подгрупи

Първо, подобно на ромите по света, в България ромите не са единна и еднородна, а хетерогенна общност, като най-важна от гледна точка на идентичност и норми на поведение е груповата принадлежност. В академичните изследвания съществуват различни класификации на ромските подгрупи. Ако ги обобщим, може да се приеме, че в

България има над 20 ромски подгрупи, които се характеризират с голямо многообразие. Тези подгрупи приемат различни и често неромски наименования. Хората заявяват различна преферирана идентичност – ромска, собствено-групова, понякога българска, а многочислените турско-езични ромски общности предпочитат етнически неутралната идентичност като миллет и други сходни групи или самоидентификация като турци, макар че не са приемани от етническите турци, които ги смятат за роми. Подгрупите се различават също по традиционен поминък, произход (мястото, откъдето идват), религия и етно-културни кодове. Големи различия има при говоримия майчин език в подгрупите - от диалектите на ромския език, турски, влашки и вкл. български език, а в някои подгрупи или населени места ромите говорят само български и дори не владеят ромски език. Често ромите от различни подгрупи не общуват помежду си, браковете между тях са изключение.

Затова, при планиране на интеграционни политики и интервенции в ромски общности е важно да се познават и отчитат тези специфики при избора на подходите и на „входните точки“ към отделните общности. По сходен начин, тези специфики трябва да се отчитат и разясняват в комуникацията за противодействие на фалшивите новини и дезинформацията, които обичайно „пренасят“ определени характеристики, социални норми или традиции, съхранени в дадена подгрупа върху цялото ромско население, формирайки уродливи и изкривени представи за цялото ромско население. Така се порождават и митовете, като „всички роми не говорят български език“, „всички роми си продават дъщерите за булки“ и други подобни.

3.1.2 Съществени различия в степента на интегрираност

Сред ромските общности в България се наблюдават съществени различия в степента на интегрираност. Около 20-25% от ромите в страната живеят в смесена среда сред макрообществото, голяма част от тях са интегрирани, а в някои случаи и асимилирани – не се различават от мнозинството по своя социален, образователен статус и професионална реализация, като цяло са приети от обществото и остават незабележими, неразпознавани, от обществото като роми.

През последните години обаче, със засилването на антиромските настроения и проявите на явлението „анти-джипсизъм“, отношението към тези интегрирани групи от ромската общност се променя в отрицателна насока. Това води до задълбочаване на асимилационните процеси – много семейства крият своя произход, за да не ги постигне стигмата на техния род. В същото време, в редица градове, от които българите се изселват, те продават своите жилища на роми с добър икономически и социален статус. Така се увеличава процентът на ромите, живеещи извън обособените квартали. Затова е необходимо и тук да се съсредоточат част от усилията за развенчаване на фалшивите новини, засягащи ромите и засилващи предразсъдъците у мнозинството от българското общество.

Независимо от горепосочените тенденции преобладаващата част от общностите – над 70% от ромите, живеят в обособени квартали/махали в покрайнините на населените места. Там, наред със сравнително нормалните условия за живот на част от семействата, са концентрирани и сериозните проблеми на социалната изолация, затвореност и бедност. Съгласно задачите и предназначението на настоящия текст, именно тук са съсредоточени основните целеви групи за бъдеща интервенция – млади хора, ученици и лица от всички възрастови групи, които са обект на фалшиви новини и могат да помогнат за тяхното развенчаване сред останалата част от общността.

3.1.3 Вътрешно-общностна йерархия между семейства и родове в ромските общности

Вътрешно общностната йерархия между семействата/родовете се наблюдава във всяка махала, ромски квартал. В обобщен план вътрешната стратификация на авторитетите се формира от различни фактори и се обособяват поне две паралелни йерархии на влияния върху общността.

Първата е основана на високия общностен статус на родове/семейства, които традиционно са приети като авторитет в общността, който има определящо влияние върху нагласите, придържането/ревизията на традициите и общественото мнение в махалата. Техният авторитет, неформалното лидерство в общността, се доизгражда от допълващи фактори като икономически възможности на семейството, образование, признание за общностно-значимо занятие (граждански организации, пастори, лекари, медиатори и др.).

Втората йерархия стъпва предимно на материалните възможности на семейството, които нерядко са продукт на сивата (и черната) икономика в сенчестия бизнес, лихварство и пр. Както показват изследванията, без традиционно висок вътрешно-общностен статус, такива семейства не са припознати от общността като неформални лидери, (въпреки че нерядко нероми ги възприемат като такива). Те нямат определящо влияние върху нагласите и общественото мнение в квартала, но изграждат отношения на зависимост, чрез които могат да упражняват влияние върху поведението и решенията на хората, особено по време на избори. Тези специфики са важни при определянето на възможните агенти на промяната вътре в отделните общности, които имат потенциал да въздействат за промяна на нагласи и общностно развитие.

3.2 Обособени общности и маргинализация

Изследванията показват, че в почти всяка затворена общност/махала, са формирани зони на крайна бедност и маргинализация.

През 2013 г. е осъществено специално проучване за картографиране и характеристика на най-маргинализираните групи сред етническите малцинства (по проект на МТСП съфинансиран от Европейския социален фонд). На основата на обективни статистически данни от Преброяването през 2011 г. това проучване идентифицира 10 110 най-

маргинализирани домакинства от етнически малцинства, които живеят на територията на цялата страна (от общо 101 095 домакинства от етнически малцинства).⁵ В тези зони нивата на заетост, образование, жилищните условия са многократно по-влошени в сравнение с останалата част от ромския квартал.

Същевременно е важно да се подчертае, че маргинализацията не е само въпрос на доходи и бедност. Съществени са ключовите характеристики на маргинализираните групи⁶, които са следствие от поколенията живот в социална изолация:

- Трайно нарушените връзки на маргинализираната група, както със „своята“ общност, така и с макрообществото;
- Нагласите за бъдещето и мисленето „ден за ден“;
- Задълбочаващи се различия в стандарта на живот, и останалата част от общността;
- Икономическите модели за достъп до доходи, трайна безработица и изолация от пазара на труда на всички поколения в домакинството;
- Доминиране на приоритетите за оцеляване на семейството за сметка на развитието и личностната реализация.

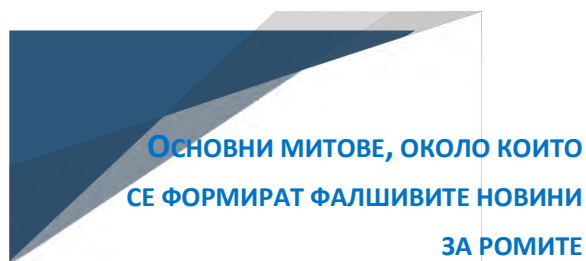
За макрообществото тези маргинализирани групи всъщност са „видимата част“ на ромите – към тях са насочени погледите, замъглени от отрицателни стереотипи и предразсъдъци. Макар и трудно, е необходимо да се работи с тях, предимно с по-младите и децата, за да се положи начало на преодоляване на пропадането надолу.

В действителност, в тези зони семействата са двойно изолирани и неприети, както от своята общност, така и от макрообществото. Маргинализираните групи са изолирани в ежедневието от „своята“ общностна среда в ромската махала. Редица изследвания и теренни проучвания показват, че бракове и приятелства между маргинализираните семейства и останалите в махалата няма или са много рядко изключение. Във вътрешно-общностните социални мрежи съществува практика на подкрепа от по-заможните към маргинализираните семейства (храна, дрехи), но в общуването между тях се пазят ясни граници.

⁵ Доклад по Дейност 5: Идентифициране на най-маргинализираните общности сред етническите малцинства на базата на териториални критерии (картографиране) и специфични проблеми по основните направления на политиките на интеграция (Анализ на резултатите). Изследване по проект на МТСП BG051P0001-6.2.11 „Разработване на комплексни мерки за интеграция на най-маргинализираните общности сред етническите малцинства с фокус върху ромите“ на МТСП с изпълнител Консорциум „С.Е.Г.А.-ИСИМ-Прайм Консултинг ООД“. Документите са публикувани на сайта на МТСП, 2014. (Цит. по-нататък като Доклад: Идентифициране на най-маргинализираните общности, 2013). Изтеглено от сайта на МТСП – 2015 г.

⁶ Вж по-подробно: Наръчник за планиране и изпълнение на мерки за интеграция на маргинализирани общности с фокус върху ромите. МТСП, София, 2013. По проект на МТСП BG051P0001-6.2.11 „Разработване на комплексни мерки за интеграция на най-маргинализираните общности сред етническите малцинства с фокус върху ромите“ на МТСП с изпълнител Консорциум „С.Е.Г.А.-ИСИМ-Прайм Консултинг ООД“.

4 Митове и реалност – какво показват фактите



Ще се спрем на някои от митовете, които на пръв поглед могат да се вземат на сериозно – ако не се замислим по-сериозно или не познаваме съответната материя, можем да ги вземем за истина. Именно тук се крие уловката, някои

елементи са верни, но комбинирани с неверни факти и премълчани други, се получава наистина мит, който след като влезе в употреба, може да се разклонява и мултиплицира така, че да е удобен за най-различна употреба – от най-злостна клевета, до оправдание за някои действия на ромите, което от своя страна може да доведе до други негативни последици. Тези разклонения могат да бъдат насочени както към свръх негативно настроените към ромите, така и към онези, които са либерално настроени и да нанесат еднаква вреда. Едните ще затвърдят своята неприязън, а другите ще се разколебаят и ще направят стъпка към негативизма.

Най-разпространените митове дори служат за основа на политически документи, които имат за цел да вдигат рейтинга на политически партии от популисткия спектър. Такъв документ е т.нар. Концепция за промени в политиката за интеграция на циганския (ромския) етнос на ВМРО⁷, която нейният лидер внася на няколко пъти за разглеждане и утвърждаване в Министерски съвет.

4.1 Образование – „ромите са неграмотни, защото не искат и не могат да учат“

4.1.1 Митът: „Ромите не искат да учат“

Митът: Ромите не искат да учат. Перифразирано, това означава, че образованието не е приоритет за ромите, нито за родителите, нито за децата.

Разбира се, тук отново се генерализира – това твърдение визира всички роми. Наистина и сега, сред част от ромите, предимно онези, които са маргинализирани, има семейства, за които образованието не представлява ценност.

⁷ Концепция за промени в политиката за интеграция на циганския (ромския) етнос в Република България и мерките за реализацията им. ВМРО, 2019. <http://www.strategy.bg/FileHandler.ashx?fileId=16795>

За да си обясним това явление е необходимо да се върнем назад във времето и да проследим как се е отнасяла към ромите образователната система и държавата като цяло. До Втората световна война в ромските квартали не е имало училища и неграмотността там е надвишавала 90%.

От средата на миналия век образователната политика на държавата включва ромите, като изгражда училища в кварталите, в които се учат само ромчета до основния етап. Малко по-късно в тях са въведени специални програми в които са намалени часовете по общообразователните програми за сметка на предмети като трудово обучение, рисуване, физическо, танци, пеене. Тези програми реално отрязват пътя на ромските деца към средното образование, защото предоставят по-малка подготовка и дори отличниците отпадат още през първата година. Веднага след това са включвани в редовете на нисковалифицираните работници в предприятията или чистачи по улиците.

Така, дори и получили елементарна грамотност в наричаните тогава „цигански училища“, ромите знаят – учил не учил, ще си общ работник. Мотивацията за добро образование е сведена до минимум. „Специалните“ програми в обособените училища са премахнати едва през 1991 година. Макар че през 70-те и 80-те години на миналия век много роми се преместват да живеят в новопостроените панелни комплекси на градовете и децата им учат вече в смесени училища, процентът на завършилите средно образование остава много нисък, а ромите-висшисти, както се казва, „се броят на пръсти“.

След промените от началото на 90-те години, по различни причини, част от ромите, живеещи в комплексите се връщат в обособените квартали, като по този начин се увеличава броят на учениците в местните училища. Паралелно с това, редица НПО започват работа за подобряване на качеството на образование там и за извеждане на част от учениците в училища извън кварталите. Тези усилия дават тласък на част от ромските деца да получат по-добро образование, да завършват средно, а мнозина и висше образование.

Независимо от тези успехи, основната част от ромите в обособените квартали все още остава с ниско образование – начална и основна образователна степен. Делът на отпадналите продължава да е висок. Причините са комплексни:

- липсата на перспектива и мотивация – учил не учил, работа няма;
- социално-икономически – често родителите нямат възможност за приготвяне на децата за училище, липсват дрехи, учебни помагала, храна;
- неподходяща училищна среда – лошо отношение от страна на учителите; страх от открадане с цел женитба за момичетата;
- липса на адекватна подкрепа от социалните и училищните власти.

Въпреки това данните от последните две преброявания показват, че макар и бавно, образователното ниво сред ромите постепенно се повишава.

Таблица 1: Образователна структура на населението по етническо самоопределение (НСИ)⁸

Етническа група	Българи %		Турци %		Роми %	
	2001	2011	2001	2011	2001	2011
Преброяване / година						
Висше образование	19.2%	25.6%	2.4%	4.9%	0.2%	0.5%
Средно образование	47.6%	52.3%	21.9%	29.7%	6.5%	9.0%
Основно образование	24.9%	18.0%	46.9%	44.5%	41.8%	40.8%
Начално образование	6.9%	3.4%	18.6%	13.4%	28.3%	27.9%
Незавършено начално и никога не посещавали училище	1.4%	0.9%	10.2%	7.5%	23.2%	21.8%

Процесът на повишаване на образователното ниво сред ромските общности бележи значително по-голям ръст през следващите 10 години.

Проучване на "Глобал Метрикс" извършено в края на 2020 г. по поръчка на Тръст за социални алтернативи показва, че образователните постижения на ромската общност у нас се подобряват с времето, като по-младите поколения бележат най-високи резултати. Делът на ромите, посещаващи училище, се е увеличил във всички възрастови групи, в сравнение с 2011 година, т.е. броят на децата от ромската общност, които участват в образователната система, расте. Ако през 2011 г. 13.5% от ромите са завършвали средно образование, то през 2019 г. делът им е 22.7%. Тези, завършили основно образование, пък се увеличават от 36 на 43%.

В проучването се отчита също така и шесткратен ръст на дела на ромите с висше образование - от 0.4% през 2011 г. на 2.6% през 2019 година.⁹ (Данните за 2011 г. са взети от проучвания на ПРООН и Световна банка и се различават от тези от преброяванията на НСИ, поради различна методика).

4.1.2 Митът: „Ромите дори и да ходят на училище, не научават нищо“

Твърдението, че „ромите, дори и да ходят на училище, не научават нищо“ донякъде е вярно за част от ромските деца, но по-важно тук е да разберем **защо е така** – дали това се дължи на тяхно „нежелание да учат“ или на условията за образование, които образователната система ги е поставила от десетилетия, извън и независимо от тяхното желание .

По-горе беше отбелязано как възникват обособените ромски училища и програмите, по които са учили децата в тях. Така още от самото начало тези училища се превръщат във втора категория. Макар че до началото на 90-те години на миналия век учителите в тях са получавали специални добавки към заплатите, добили гражданственост като „циганските 15 лева“, работата им не се е смятала за престижна и всеки учител, който може да се премести го е правил. Към сравнително ниската мотивация за учене от страна на децата и

⁸ Данни на НСИ от Преброяванията 2001 и 2011, цитирани по НСРБИР (2012 - 2020).

⁹ <https://segabg.com/hot/category-education/dva-puti-poveche-romski-deca-zavurshvat-uchilishte>

семействата и специалните програми, се добавя и липсата на мотивация и у повечето учители, което несъмнено се отразява на качеството на образование и съответно на нивото на знания.

Тази вредна „традиция“ се запазва и до днес, а според проучвания над 60% от ромските деца се „образоват“ в обособени училища. Особено сериозно е положението в големите ромски квартали, например, в Пловдив, Пазарджик и други, в които основната част от жителите говорят турски, мюсюлмани са и се самоидентифицират като турци. Същото се отнася и за селата и малките градове в Североизточна и Югоизточна България – там също основно се говори турски език и хората се идентифицират като турци или миллет. В някои от селските училища децата дори не знаят елементарен български. Не е ясно как изобщо учат, при положение, че цялото обучение трябва задължително да се провежда на български език.

Таблица 2: Сравнение на резултатите от национално външно оценяване в VII клас за учебната 2015/2016 г. по списък от 1839 училища

№	град	Име на училище	Брой ученици	БЕЛ	МАТ	Общо	% успеваемост
Максимален брой точки				65	65	246	100%
1	София	Частно основно училище „Света София“	52	57,55	60,12	227,58	92,51
2	София	Софийска математическа гимназия „Паисий Хилендарски“	128	58,06	63,13	225,49	91,66
3	Варна	Математическа гимназия „Д-р Петър Берон“	58	55,98	63,13	220,03	89,44
4	Пловдив	Образцова математическа гимназия „Академик Кирил Попов“	29	58,59	62,61	219,04	89,04
166	Бургас	ОУ „Антон Страшимиров“	162	44,98	38,78	166,28	67,59
319	Ямбол	СУ „Св.Климент Охридски“	98	36,82	33,70	153,52	62,41
461	Пловдив	СУ „Пейо Крачолов Яворов“	67	41,67	37,04	144,84	58,88
1575	Ямбол	ОУ „Йордан Йовков“	70	19,33	23,33	91,01	37
1607	Ямбол	ОУ „Д-р Петър Берон“	92	17,57	24,89	88,72	36,07
1610	София	75 ОУ „Тодор Каблешков“, кв.Факултета	97	14,46	11,27	88,62	36,02
1636	Сливен	ОУ „Юрий Гагарин“, кв.Надежда	25	12,42	13,08	85,66	34,82
1665	Стара Загора	СУ „Христо Смирненски“, кв.Лозенец	78	15,81	16,81	82,20	33,42
1711	Сливен	ОУ „Братя Миладинови“, кв.Надежда	140	14,13	11,96	77,04	31,32
1747	Бургас	ОУ „Христо Ботев“, кв.Победа	42	12,23	11,09	72,24	29,37
1759	София	94 СУ „Димитър Страшимиров“, кв.Хр.Ботев	94	13,16	12,11	69,77	28,36
1768	Пловдив	ОУ „Пенчо Славейков“, кв.Столипиново	118	8,39	9,81	67,65	27,50

Във всички обособени училища нивото на преподаване е значително по-ниско от останалите училища в страната. Това се вижда ясно в таблица 2 по-горе с резултати от проучване на образователните резултати. В нея първите четири училища са от т.нар „елитни“, следващите три са „стандартни“, а след тях следват обособени сегрегирани училища.

Данните в Таблица 2¹⁰ показват, че резултатите на учениците в сегрегирани училища са многократно по-лоши, но се вижда, че и в обикновените – стандартни училища образователното ниво също не е на ниво.

Резултатите от Програмата за международно оценяване на резултатите на учениците PISA за 2018 година, изследващи уменията за четене показват, че едва 2.4 % от учениците в България покриват най-високите критерии за четене с разбиране и анализиране на 5-то и 6-то ниво¹¹. За сравнение „отличниците“ в останалите страни са средно с 8.6 на сто. Средно 20 на сто от учениците попадат в задоволителното, четвърто ниво. В България техният дял е едва 8.4%. За сметка на това във 2-ро и 1-во ниво влизат 72% от учениците в страната. Второто ниво се счита за критично в уменията. Учениците с резултати под него имат съществени пропуски в подготовката си. В България техният дял по показателя четене е 47.1 на сто.

Неравенството в достъпа до качествено образование е най-тежко и най-видимо в сегрегирани квартали. Данни за образователното ниво в обособените квартали, базирани на резултатите от преброяването показват, че над 40% от живеещите в тях са без завършено основно образование. Най-голяма част от жителите имат завършено задължителното за страната основно образование – 45 на сто. Със средно образование са 15%. Ако потърсим причините, ще видим, че с увеличаването на възрастта, делът на хората с по-ниско образование нараства. 18 на сто от младежите между 18 и 29 години, учили в началото на този век, имат средно образование. Докато сред по-възрастните завършили училище през 90-те години на миналия век и преди 1989 година, този дял намалява значително с покачване на възрастта, като достига до 8% при най-възрастните над 60 години. Съответно, в селата е най-голям делът на тези, които никога не са посещавали училище (9%).

Положителна тенденция от последните двадесет години се забелязва в големите градове, където все повече родители пращат децата си в училища извън кварталите, в които живеят. Там ромските деца получават образование, равно на своите връсници и успешно продължават в средния и висшия образователен етап. Този факт и написаното по-горе показват, че твърдението/митът, че *ромите, дори и да ходят на училище, не научават нищо*, не се дължи на тяхната етническа принадлежност, а на редица фактори, някои

¹⁰ Костова Ст., Презентация „Защо е важна десегрегацията?“ Ромска академия за култура и образование, Сливен. Презентацията е направена на Кръгла маса: „Ромската интеграция 10 години след присъединяването към ЕС“, София, 12.07.2017.

¹¹ Изт. „Резултати от участието на България в PISA 2018“, Министерство на образованието и науката.

простиращи се назад във времето и други, отразяващи съвременното състояние на българското образование и отрицателните нагласи на мнозинството към ромите.

На базата на резултатите от PISA четене, математика и природни науки Организацията за икономическо развитие и сътрудничество изследва и връзката между социално-икономическото положение на родителите и резултатите на децата им, както и в каква степен образователната система осигурява качествено обучение. Докладът за България изготвен от Центъра за оценка на предучилищното и училищното образование¹², показва, че страната поддържа образователно неравенство и извежда няколко извода:

- ✓ България е една от страните, в които учениците с неблагоприятен социално-икономически статус най-често са концентрирани в училища, в които нямат съученици с високи образователни постижения. Страната е с висок индекс и за т.н. академична сегрегация - учениците с ниски и тези с високи постижения са изолирани едни от други.
- ✓ 60 на сто от учениците от семействата с най-ниски доходи имат резултати по-ниски от критичните по природни науки.
- ✓ Делът на българските ученици от семейства с нисък социално-икономически статус и високи образователни постижения е сравнително малък – 13,6%. В останалите страни техният дял средно е 29.2 на сто. Българската образователна система не успява да компенсира неравенството в доходите на семействата.

Проблемът засяга цялата страна, не само ромската общност. Неравенството в образованието се потвърждава и от данните на Националното преброяване на населението през 2011 година. Данните от предходното преброяване (2011) показват и значими различия в степента на завършено образование спрямо местоживеенето. Почти три четвърти от жителите на градовете (71.6%) са със завършено най-малко средно образование, докато в селата едва 40.3% завършват средно и по-високо образование.¹³

4.1.3 Митът: „Ромите са получавали добро образование по времето на социализма“

Заблудата, че бариерите пред ромите за образование и заетост са се появили с промените след 1989 г., продължава да се разпространява и до днес.

Интересни и красноречиви обаче са изводите на базата на задълбочени изследвания. В проучванията през 2016 г. (емпирични проучвания за разработване на Системата – за нуждите на НССЕИВ) 12.3% от респондентите роми заявяват, че са неграмотни, срещу 0.1% от неромите. С разпределение на данните на функционално неграмотните по възрастови

¹² Изт. Доклад “Резултати от участието на България в Програмата за международно оценяване на учениците”, Център за оценяване в училищното и предучилищното образование, 03.12.2019 г., http://copuo.bg/upload/docs/2020-07/Pisa_2018_full.pdf

¹³ Изт. „Преброяване 2011: Окончателни данни“, Национален статистически институт, <https://www.nsi.bg/census2011/NPDOCS/Census2011final.pdf>

групи най-висок е делът на хората над 59 г. - 17.3%.¹⁴ Тези данни и описаното в предходния параграф показват, че дистанциите между ромите и мнозинството в образованието са наслагвани от много десетилетия и отново опровергават митовете за по-доброто образование на ромите по времето на т.нар. социализъм – най-висок дял на признание за функционална неграмотност всъщност има в поколението, което следва да е завършило училище преди 1989 година.

Този извод се потвърждава и от национално представително социологическо проучване от 2013 г., според което най-висок – 20% е делът на функционално неграмотните във възрастовата група над 60 години, т.е. сред онези роми, които са получили своето образование преди 1989 година.¹⁵

Един от индикаторите за образованост на ромите може да бъде и броят на завършилите висше образование през периода на социализма и след него. Макар че официални данни по етнически признак няма, според експертите, ромите с висше образование за целия период до 1989 г. са между 700 и 800 души. По данни на [Студентското общество за развитие на междуетническия диалог](#), събирани от тях и не претендиращи за пълнота, през 2006 г. студентите от ромски произход са 2 163 , като от тях 57% са жени и 43% - мъже.¹⁶

Данните от цитираното по-горе проучване на Глобал метрикс потвърждават положителната тенденция на бързо увеличение на ромите-висшисти. Без да претендираме за точност, можем да направим извода, че за последните 30 години ромите с висше образование са се увеличили десетки пъти спрямо предишните 40 години.

¹⁴ Доклад: Провеждане на емпирични проучвания за СИСТЕМАТА, с. 47, <http://nccedi.d8.gateway.bg/bg/node/139>

¹⁵ Доклад по Дейност 3: Изследване на формите и регионалното разпространение на специфичните проблеми пред интеграцията на етническите общности. По проект на МТСП BG051P0001-6.2.11 „Разработване на комплексни мерки за интеграция на най-маргинализираните общности сред етническите малцинства с фокус върху ромите“ на МТСП с изпълнител Консорциум „С.Е.Г.А.-ИСИМ-Прайм Консултинг ООД“. Документите са публикувани на сайта на МТСП 2014 г. (Цит. По-нататък като Доклад: Изследване на специфичните проблеми пред интеграцията). с. 7-8.

¹⁶

<https://www.ssdid.org/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0-%D0%B7%D0%B0-%D1%81%D1%82%D1%83%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%BE%D1%82-%D1%80%D0%BE%D0%BC%D1%81%D0%BA%D0%B8-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B8%D0%B7%D1%85%D0%BE%D0%B4-%D0%B2-%D0%B1%D1%8A%D0%BB%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%B8%D1%8F>

4.2 Демографските процеси и страховете, че „скоро ромите ще ни превземат, а българите ще изчезнат“

4.2.1 Митът: „Ромите се множат и скоро (до 2050 г.) ще станат повече от нас, българите“

Мнозина си приписват авторството на тази концепция, но тя най-последователно и отдавна е защитавана от социолога Михаил Мирчев, който от известно време е и професор в УНСС. Според него, през 2050 г. населението на България ще се свие до 4.5 милиона, т.е. с 2.5 милиона по-малко, като 40% от него ще бъдат роми¹⁷. (Среща при президента Първанов по въпросите за демографското развитие 06.01.2006 г.)

Тези неверни твърдения, облечени в наукообразна форма се представят непрекъснато и агресивно. Стигна се до там, че през октомври 2011 г., след серия публикации и използвайки политическите си контакти с тогавашния президент Първанов, Михаил Мирчев успя да го убеди да свика Консултативния съвет за национална сигурност, на който беше обсъдена тази заплаха за страната. С други думи, „циганизацията“, както я наричат тези хора, заплашвала националната сигурност на България. От тук нататък лавината от публикации в печатните и електронните медии, също и социалните мрежи довършват започнатото.

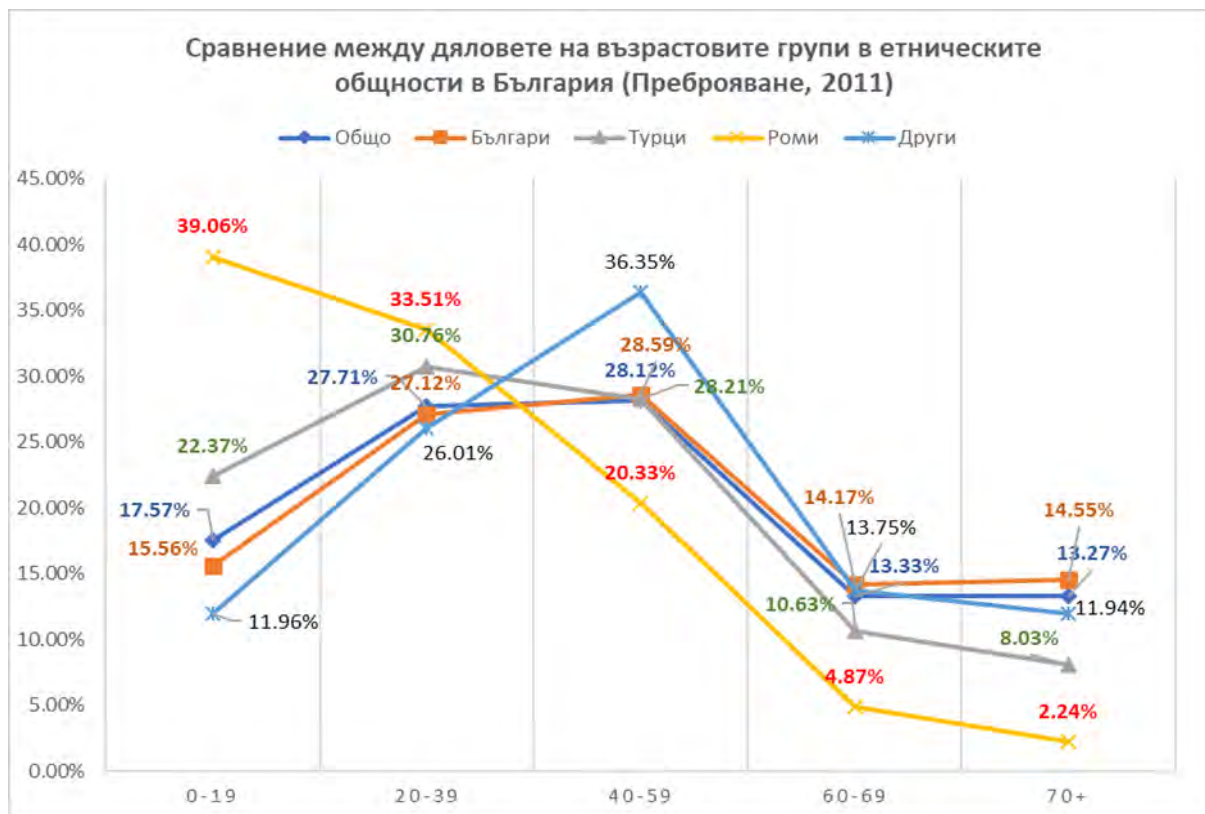
Каква е реалната ситуация, какво е вярно и кое не е и как премълчаването на някои факти, води до изкривяване на крайния резултат така, че да всява страх в мнозинството?

Данните, които ще използваме по-долу са от Националното преброяване, проведено през 2011 г. Графика 1 по-долу отразява възрастовата структура на трите основни етнически групи – българска, турска и ромска, както и средната за страната към 2011 година.

Графика 1: Сравнение на възрастовите структури на етническите групи в България – данни от Преброяването, 2011. (Сборът на процентите за всяка етническа група е равен на 100)¹⁸

¹⁷ Виж, например <http://old.segabg.com/article.php?id=132988> <https://vmro.bg/sotsiologt-mikhail-mirchev-ne-ostariavame-a-se-top>

¹⁸ НСИ, данни от Преброяването (2011) със собствени изчисления на авторите.



Данните в графика 1 показват, че едва 7.11% от ромите достигат възраст от 60+ години, докато средните данни за страната са 26.6%, а при българите този дял е 28.72% - четири пъти по-висок, отколкото при ромите. Пет пъти по-малък е възрастовият сегмент при ромите между 70 и 79-годишна възраст (2 на сто), а в сегмента над 80-годишна възраст, делът на ромите е почти дванадесет пъти по-малък, отколкото този на българите. Графиката показва също над два пъти по-висок дял на населението от 0 до 19 годишна възраст: сред ромите – 39.06% в сравнение със средния за страната – 17.57%, а разликата спрямо българите (15.56%) е два пъти и половина. Процентът на населението между 20 и 59 години е съответно около 56 при българите и 54 при ромите, т.е. почти равни стойности но при ромите той е по-висок в сегмента, който навлиза в тази възраст - между 20 и 29 години, отколкото при този, в който хората излизат от нея - между 50 и 59 години. Точно обратното е при българите. Наистина оттогава са изминали вече 10 години, но експертните анализи и наблюдения върху демографските тенденции сред ромската общност подсказват, че при следващото Преброяване очакваната разлика в данните към 2021 спрямо 2011 едва ли ще бъде фрапираща.

От тези данни можем да направим извода, че двете етнически групи имат различен възрастов състав – по-млад при ромите и определено застаряващ при българите. В същото време високата ранна смъртност при ромите е очевиден фактор, че те не нарастват особено като относителен дял на населението.

От графика 1 по-горе могат да бъдат направени и редица други допускания, отнасящи се до отношението към жизнения хоризонт при двете общности, отношението към работата

на трудов договор, засягащи пенсиите, които ромите няма да получат, значително по-ранните бракове, без да говорим за непълнолетни и т.н. Част от тези изводи опровергават и други митове, разглеждани по-долу в доклада, като митът, че ромите източвали пенсионната система.

Няма събирани официални данни по етнически признак за броя на многодетните семейства в страната, но изследванията говорят красноречиво, че високата раждаемост сред ромите е мит. Опосредстваните данни, събирани в отделни ромски квартали за броя на родените в тях деца, подлежащи на записване в първи клас в началото на деветдесетте години на миналия век и двадесет години по-късно показват, че в тези квартали децата са намалели повече от два пъти.

В медиите също се цитират данни, че само 3% от абсолютно всички семейства имат по три деца и само 1% имат повече от три¹⁹. Общите данни на Евростат като цяло за семействата с деца в България показват, че към 2015 г. сумарно 93% от всички семейства с деца имат едно или две деца. Само 6.9% от всички семейства с деца имат три или повече деца,²⁰ като сред тях има семейства с различен етнически произход, включително българи и етнически турци. При тези съотношения трудно може да се приеме на сериозно заплахата, че „българите щели да изчезнат поради високата раждаемост при ромите“, лансирана първоначално от политически сили, причисляващи се към т.нар. левица, а след това тиражирана широко от крайно-националистическите формации в България.

4.2.2 Митът „Ромите се женят рано и раждат рано“

Митът: Деца раждат деца – такава е културата на ромите, те не са в крак с времето. Женят се рано, без да се съобразяват със зрелостта на новобрачните, особено на момичетата.

Изследванията за браковете в ромските общности обаче показват устойчива тенденция към постепенно покачване на обичайната брачна възраст и съответно към устойчиво намаляване на броя на детските бракове в ромските общности. През 60-80-те години на ХХ век „навършването на 15-16 години на момичето и 17-18 години на момчето са се считали за крайни за създаване на семейство“, след което брачната възраст постепенно се покачва към и над възрастта за пълнолетието²¹.

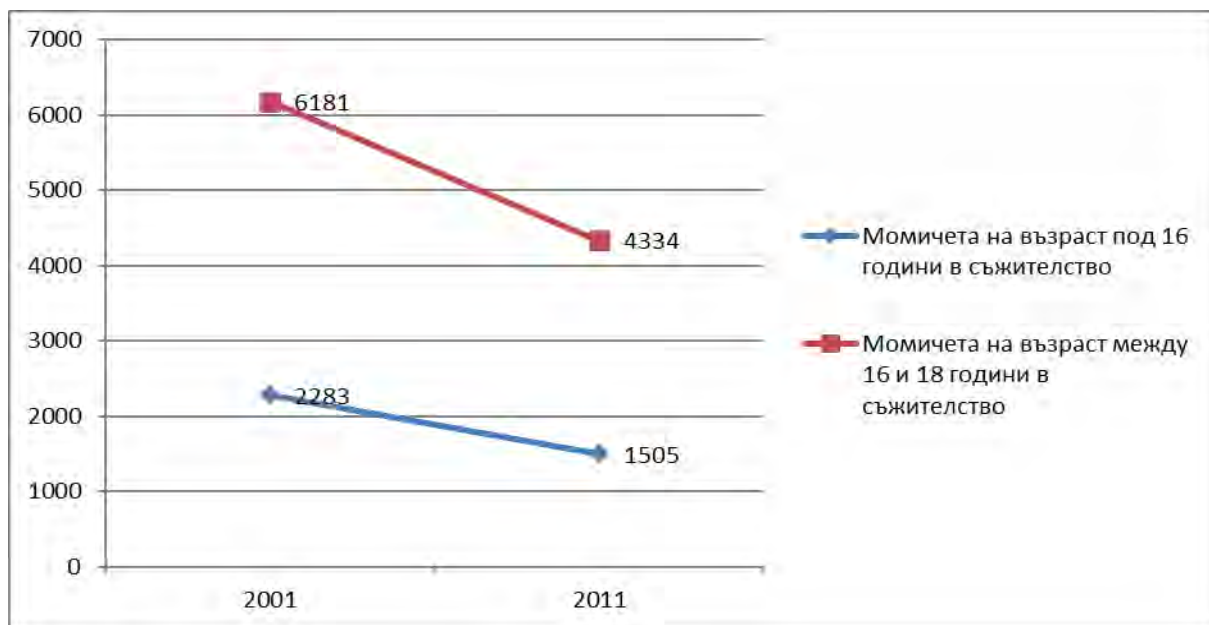
¹⁹ Актуално: 10 мита за ромите. https://www.actualno.com/columnist/article/1172/author_id/29

²⁰ Eurostat, 2016. http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_lvph05&lang=en

²¹ Захова, София. Социални норми в ромските общности, които възпрепятстват достъпа на момичетата до образование и особено до средно образование. Доклад от изследване, разработено за УНИЦЕФ България. София, 2015, стр. 19.

Както е видно от графика 2 по-долу, създадена по данни на НСИ, детските бракове / съжителства и браковете/съжителства между непълнолетни намаляват с над 30% само за десетте години между преброяванията през 2001 и 2011 година.

Графика 2 Тенденции в броя на момичетата под 18 години, които живеят в съжителство²²



През 2001 г. 6181 момичета на възраст под 18 години са били в съжителство, 2283 от тях на възраст под 16 години. Десет години по-късно броят на 18-годишните момичета в съжителство е намалял с около 30% и през 2011 г. те са 4334. Намалението при 16-годишните в съжителство е над 33%, за да достигне броят им до 1505 през 2011 година.

Данните варират в различните области и ромски подгрупи. Разбира се, винаги може да се даде пример с някой отделен квартал, в който ранните бракове/съжителства продължават да са с висок, устойчив процент, но това е по-скоро изключение, отколкото правило и се отнася предимно за маргинализираната му част.

Според проучванията, ранните бракове през последните две десетилетия са най-характерни за някои групи на хорохане рома в Източна България, наричани от околното население турски цигани, особено тези, които живеят компактно в махали в големи градове и села. Повечето от тях са турскоезични с преферирана турска идентичност или по-неутрална идентичност на миллет. Данните от последните две преброявания на НСИ потвърждават (2001 и 2011), че най-висок е броят на непълнолетните момичетата в съжителство в областите, където преобладават точно тези ромски общности - особено висок е броят в областите Бургас, Варна, Пазарджик, Пловдив, Сливен, Стара Загора и

²² Данни от НСИ

Хасково. Там живеят повече от половината от момичетата в съжителство под 16-годишна възраст и под 18-годишна възраст.²³

Повишаването на брачната възраст и съответно намаляването на ранните бракове е процес, който не трябва да ни изненадва. Всяка общност преминава по този път, някои по-рано, други по-късно. Всичко зависи от степента и времето на промяна на начина на живот, степен на затвореност, устойчивост на традициите и др. Особено важно е и влиянието на заобикалящата среда на съответната общност и взаимното проникване на културите. Ромите в цяла Европа приемат част от съответната култура на доминиращата етническа група, пречупвайки я през своите виждания. Част от тази култура и е семейният модел, който те възприемат със съответното закъснение. Така, както българският брачен модел е бил с ранни бракове и много деца през домодерния период, а след това възрастта се увеличава и децата намаляват до две и по-малко, по същия начин и ромските семейства постепенно преминават към женитби в по-късна възраст и две деца, но определени години по-късно.

Както се вижда от графика 3 по-долу, отнасяща се за периода от 1993 г. до 2014 г., от почти 25% през 1992 г. ранната раждаемост достига до 9.8%. т.е. намаляла е два пъти и половина за двадесет години.

Графика 3: Раждания на майки под 20-годишна възраст²⁴



В тази графика няма деление по етнически признак, но като се има предвид, че голяма част от ранните раждания, предшествани съответно от брак, са на ромски семейства, можем да

²³ Захова, София. Социални норми в ромските общности, които възпрепятстват достъпа на момичетата до образование и особено до средно образование. Доклад от изследване, разработено за УНИЦЕФ България. София, 2015, стр. 20-22.

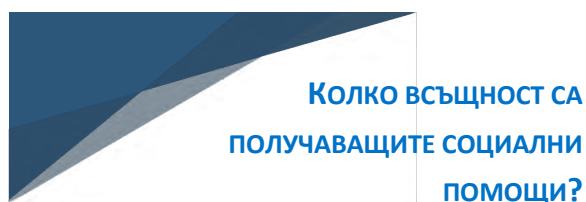
²⁴ Данни от НСИ.

направим и извода, че и ранните бракове намаляват със същия процент, което се потвърждава и от статистическите данни на НСИ. Съответно има достатъчно данни за корелацията между ранна раждаемост, съжителство и образование, степента на затвореност на някои от кварталите, религиозна принадлежност и др., но дори и при тези условия и там ранните бракове и раждаемост намаляват.

Тези данни опровергават твърденията, публикувани в редица медии и социални мрежи, че ромите масово продължават да се женят рано и деца да раждат деца, единствено за да източват социалната система на държавата и да живеят в своя затворен свят, който няма нищо общо с европейското развитие през 21-ви век. Макар че все още има немалко такива случаи, предимно сред маргинализираните общности, те постепенно се превръщат по-скоро в изключение, отколкото в нещо естествено.

4.3 Заетост, доходи и митове, че „ромите паразитират върху обществото“

4.3.1 Митът: „Ромите живеят на социални помощи, не искат да работят“



Броят на получаващите социални помощи и отделените средства могат да се видят в годишните отчети на Агенцията за социално подпомагане (АСП). Данните се публикуват на сайта на агенцията, в секция За нас, годишни отчети²⁵.

През 2019 година с еднократни, целеви и месечни социални помощи са подпомогнати общо 31 004 лица в цялата страна по данни на АСП. Общата сума отделена от бюджета за социално подпомагане е 30 734 949 лв., почти с 4 млн. лева по-малко от изразходваните средства за 2018 година (Виж Таблица 3).

Противно на разпространеното мнение, данните показват трайна тенденция на политика на намаляване на подпомаганите лица през последните години. Годишният отчет на АСП показва, че получавалите месечни помощи през 2017 г. са 33 422 граждани. През 2018 г. техният брой намалява с 23 на сто до 27 408 лица. През 2019 година подпомогнати с месечни помощи са 23 699 човека или 16% по-малко от предходната 2018-та година.

Таблица 3: Лица, получаващи социални помощи в периода 2017 – 2019 год, (Изт. АСП, годишни отчети за дейността 2017 -2019 г.)

Година	Общ брой подпомогнати лица	Бюджет	Брой лица получаващи месечни социални помощи	Бюджет
--------	----------------------------	--------	--	--------

²⁵ <https://asp.government.bg/bg/za-agentsiyata/misiya-i-tseli/otcheti-i-dokladi>

2019 г.	31 004	30 734 949 лв.	23 699	28 248 343 лв.
2018 г.	34 518	34 634 301 лв.	27 408	32 383 093 лв.
2017 г.	40 846	35 511 731 лв.	33 422	33 255 390 лв.

АСП отчита увеличение на средната месечна помощ от 83 лв. на 98 лв., като една от причините е увеличеният размер на Гарантирания минимален доход (ГМД) от 65 лв. на 75 лв., считано от 01.01.2018 година, се казва в годишния отчет на АСП.

Месечни социални помощи през 2019 г. са получили едва 23 699 лица за цялата страна. Тяхният брой намалява всяка година – през 2019 г. с 16%, през 2018-та с 23 на сто.

Независимо от индексациите спрямо годишния минимален доход, всяка година намаляват и отпусканите от бюджета средства за социално подпомагане. Ако през 2017 година отпусканите средства надвишават 35 млн. лева, то през 2019-та отделеният бюджет е с 5 млн. лева по-малко.

Месечната социална помощ се определя като процент от Гарантирания минимален доход (ГМД) на човек за съответната година. За 2020 година той е 75 лв. на месец. Месечната помощ за лица, които не са в пенсионна възраст и съжителстват или имат брак е 66% от ГМД. За самотно живеещите, под 65 година е 73 на сто от ГМД.

Като се има предвид, че ромите в България по експертна оценка са поне 700 000 души, от които около 450 000 са във възрастовия диапазон за получаване на месечни социални помощи и приемем, че всички тези помощи отиват единствено за ромите (което не е вярно), ще получим следния резултат: едва 5% от ромите „живеят на социални помощи“ в среден размер на 85 лева. Освен това, за да ги получи, всеки от тях е длъжен да положи 14-дневен четиричасов обществено-полезен труд.



За да получава социални помощи за деца/детски надбавки, едно семейство трябва да отговаря на определен брой изисквания:

- Децата задължително да посещават детска градина или училище. Доказва се със служебна бележка от съответната институция. Отсъствието от училище е основание за спиране на подкрепата. Всеки месец детските градини и училищата са задължени да подават информацията за отсъстващите ученици в Информационната система на Министерство на образованието, модул „Отсъствия на децата и учениците“²⁶. Оттам справката автоматично отива към службите за социално подпомагане.

²⁶ <https://ots.mon.bg/>

- Децата да бъдат имунизирани и да са преминали през задължителните медицински прегледи. Доказва се отново със служебна бележка от личния лекар на детето или от РЗИ, когато то няма такъв.
- Минимален доход на семейството. В заявлението за получаване на детски добавки се декларира и съжителството без сключен брак, като се взимат предвид и доходите на партньора. Данните за семейно съжителство се проверяват от служителите на дирекция Социално подпомагане по места. За 2020 година помощи за отглеждане на деца получават семейства с месечен доход на всеки член на семейството за предходната година до 410 лв. Тези, чийто доход е между 410 и 500 лв. получават 80% от сумата.

От 2017 година месечната помощ на дете се определя в зависимост от броя на децата в семейството. След второто дете помощта намалява за всяко следващо. Това е размерът на месечната помощ за 2020 година.

Таблица 4: Месечна помощ за отглеждане на дете през 2020 г. (Източник, АСП)

Брой деца	1	2	3	4	Следващо дете
Размер на месечната помощ	40 лв.	90 лв.	135 лв.	140 лв.	20 лв

Децата, чиито семейства получават месечни помощи ходят редовно на детска градина или на училище, преминали са през здравни прегледи, а доходите на член от семейството им е под 410 лв. месечно (2020).

Официалните числа на Агенцията за социално подпомагане в никакъв случай не кореспондират с публикациите в някои медии, и тиражирани в социалните мрежи, че ромските жени раждат, за да се издържат от детските надбавки, които достигали до над 1000 лева. За да се получава тази сума, семейството би трябвало да има над 40 деца!

4.3.2 Митът: „Ромите заминават в чужбина за да крадат, а не да работят“

В годините на прехода – през кризите на хиперинфлация, реструктуриране на икономиката, високата безработица, промените в социалната система – трудовата миграция в чужбина безспорно се оказва решаваща за оцеляването на ромските махали в България. След това, приходите от работа в чужбина запазват съществения си дял в доходите на значителна част от ромите в България, но вече с принос не само за оцеляването, но и за качеството на живота на семействата, определено видимо чрез ремонтираните жилища, техниката и други външни признаци на материални подобрения.

Този модел се наблюдава също сред българското мнозинство и другите етнически и етноконфесионални групи – турци, българи-мюсюлмани и пр. Миграционният модел на трайно установяване на семейството в чужбина е предпочитан сред българите, българите-

мюсюлмани и други групи в България още от 90-те години на XX век. За ромите първоначално са най-разпространени предпочитанията към гурбетчийството, характерно за българите през периода 1920-1940 година. Тогава в чужбина е заминавала част или цялото семейство, но не с идеята да останат завинаги, а да припечелят и да се върнат обратно в родината, като използват средствата за построяване на дом или за бизнес.

Постепенно обаче и в ромските общности започва промяна в модела на миграция, която се наблюдава вече масово през последните пет-шест години в голяма част от обособените махали. Осъществява се преход от модела на гурбетчийството – временна трудова миграция на член на семейството за осигуряване на издръжката на семейството в България – към модела на преселване на цялото семейство заедно с децата и устройване на живота им в чужбина с образование за децата, работа за единия или двамата родители, включване към системите за социално подпомагане, адаптация и приемане на нормите на живот „със спазване на правилата“. Доминиращият в предходните години модел на временна миграция или гурбетчийство все още остава предпочитан от по-бедни и маргинализирани групи с ограничени ресурси и умения, част от които заминават на временна работа, а други продължават да разчитат на „социала“ в чужбина за оцеляването на семейството в България.

Немалка част от мигрантите обаче, които имат образование и инициативност се устройват на новото място, интегрират се в трудовия пазар и живеят по-добре. Проучване на Институт „Отворено общество“ (2011) установява, че 86% от българските роми в чужбина работят.²⁷ Тези тенденции се потвърждават и от по-късни проучвания за трудовата реализация на българските роми – мигранти в Испания и Чехия.²⁸ От интервютата с работещите роми от България в тези две страни може да се направи изводът, че те са се адаптирали към новите условия, които намират за значително по-добри от българските, чувстват се приети от околните и не мислят да се връщат в скоро време. Една от причините за това са децата,, които предпочитат новата среда пред живота в обособения квартал, където хигиената и условията са несравнимо по-лоши.

4.4 Жилищна среда и начин на живот

4.4.1 Митът: „Ромите живеят в незаконни къщи, защото законът не важи за тях“

В отговор на тези митове е важно да се знае – поне малко – за историята на ромските квартали и политиките, следвани от властите, за урбанизацията на България през последните 100 години.

²⁷ Пампоров А. Емигрантски опит и намерения за емиграция на населението в България в периода февруари-юли 2011 г. Социологически проблеми, кн. 1-2 /2012, с. 337.

²⁸ Лицата на ромската миграция в ЕС. Изследване на Центъра за либерални стратегии, НПО Линкс и фондация С.Е.Г.А. <http://roma-migration.info/49/page.html>

От средата на 19 век започва системното усядане на ромите основно в обособени махали в покрайнините на големите градове. То продължава като естествен процес и се засилва като целенасочена държавна политика след Втората световна война. Усядането приключва през 1958 г., когато властта насилствено принуждава представителите на последните две групи – катунарите и кардарашите – да се заселят на постоянно място.

Периодично, от началото на двадесети век до средата на 70-те години властите предприемат драстични мерки за “разчистване” на централните градски части чрез “преместване” в периферията на онези ромски квартали, които поради разрастването на градовете са останали в центъра на населеното място.

Ограничените първоначални територии на тези квартали не могат да поберат нарастващото население от естествен прираст и придошли от селата роми. Към съществуващите къщи се пристрояват нови помещения, а там където е възможно кварталите се разширяват за сметка на прилежащи терени, общинска, държавна или кооперативна собственост. Основната част от жилищата са изградени без строителни документи, което до средата на 60-години е масова практика не само за ромските квартали, но и за селата в страната. Голяма част от обособените квартали нямат изработени кадастрални карти, някои от тях дори не съществуват в правния мир, но към тях са подведени вода и електричество, което не може да стане без разрешение на държавните и общински власти.

Процесът с нарастването на ромските квартали се задълбочава след отпадането на жителството и реструктурирането на икономиката, когато много ромски семейства, живеещи в панелните комплекси за да оцелеят се връщат обратно в махалите, а други прииждат към големите градове в търсене на препитание. Според данни от началото на XXI век, посочени в Националната програма за подобряване на жилищните условия на ромите, поне около 25% от жилищата на ромите са изцяло незаконни.²⁹

По-късни изследвания индикират по-висок дял на незаконените жилища при ромите. Според представително социологическо проучване за проблемите в ромските общности, 2013 г., едва 55% от анкетираните споделят, че притежават нотариален акт за собственост на терена, 52.3% - нотариален акт за къщата, а 51.1% плащат данък сгради и данък смет.³⁰ Социологическо проучване за жилищната ситуация в ромските квартали през 2016 г. показва сходни данни - 59,4% от анкетираните роми заявяват, че имат нотариален акт за

²⁹ Национална програма за подобряване жилищните условия на ромите в Република България 2005 – 2015. с. 9.

³⁰ Доклад по Дейност 3: Изследване на формите и регионалното разпространение на специфичните проблеми пред интеграцията на етническите общности. По проект на МТСП BG051P0001-6.2.11 „Разработване на комплексни мерки за интеграция на най-маргинализираните общности сред етническите малцинства с фокус върху ромите“ на МТСП с изпълнител Консорциум „С.Е.Г.А.-ИСИМ-Прайм Консултинг ООД“. Документите са публикувани на сайта на МТСП 2014 г. (Цит. По-нататък като Доклад: Изследване на специфичните проблеми пред интеграцията на ромите. 2013). с. 34.

жилището си, а останалите респонденти най-често изтъкват като причина за липсата на нотариален акт „липса на възможност или заварено положение“.³¹ Наистина, основната част от ромите живеят в тези жилища повече от 50 години и за проблема „липса на документи“ държавата се сеца при предизборни кампании за разрушаване или ако теренът е атрактивен за построяване на търговски обекти.

От всичко казано до тук става ясно, че проблемът с нерегулираните обособени ромски квартали не е от вчера. Той е натрупван през последните повече от 100 години. Какви са възможностите за промяна сега и прави ли се нещо по въпроса, още повече, че не се опира само до ромските квартали.

Условията за узаконяване на кварталите извън регулация са определени в Закона за устройство на територията (ЗУТ) и включват няколко предварителни изисквания, за да може един дом да бъде узаконен:

- Населеното място да има приет Общ устройствен план;
- Да бъде сменен начинът на трайно ползване на земята от горска или за земеделски нужди в урбанизирана.
- Да има изготвена кадастрална карта на квартала, да бъдат определени площи за зелена, социална и техническа инфраструктура, да бъдат урегулирани улиците и поземлените имоти на жилищата;
- Кварталът да има одобрен Подробен устройствен план.

В края на 2018 година от 265 общини в България – само 75 разполагат с влезли в сила актуални общи устройствени планове за цялата им територия. Данните са изнесени от Министерство на регионалното развитие, което отговаря за прилагането на Закона за устройство на територията в отговор от 23.11.2018 г. на парламентарно питане към министър Петя Аврамова. Срокът за изготвяне на Общи устройствени планове на общините е удължаван през 2016 г., 2017-та, последно е удължен до края на 2020 година. Този срок отново не е спазен.

Според един от основните изводи от проучване на сдружение „Инициатива за равни възможности“ (март 2017 г.) издаването и изпълнението на заповеди за разрушаване на незаконни жилищни постройки засяга особено неблагоприятно и непропорционално най-вече ромски семейства, което е в нарушение на Директивата за расово равенство на Съвета на Европейския съюз (Директива 2000/43) по отношение на „непряката дискриминация“ на етническа основа³². Сдружението привежда в подкрепа данни:

³¹ Доклад от проучване за жилищните проблеми в България, 2016, С.Е.Г.А., с. 14.

³² Доклад „Разрушаването на жилища в незаконните ромски махали: устойчиво решение за ромска интеграция или проблем на дискриминация на ромите в България“, март 2017 г., Сдружение „Инициатива за равни възможности“, <https://www.equalopportunities.eu/docs/REPORT-2017-bg.pdf> Докладът предстои да бъде актуализиран през януари 2021 година.

- 97% или 500 от общо 514 заповеди на ДНСК, засягащи жилищни сгради издадени през 2010-2012 г. се отнасят до единствени жилища на роми.
- По данни, събрани от две трети от общините, 89% или 399 от всичките 444 заповеди, засягащи жилищни постройки издадени от местните администрации се отнасят за единствени жилища на роми.³³

За да бъдат узаконени жилищата в обособените ромски квартали е необходимо да се изготвят Общите устройствени планове на общините и да бъде въведена регулационна схема. Към края на 2018 година 75 от общо 265 общини в България имат изготвени планове.

4.4.2 Митът: „Ромите не плащат ток“

Кражбите на електроенергия започнаха в средата на деветдесетте години на миналия век или поне тогава станаха видими чрез медиите. Именно чрез тях се внуши, че единствено в ромските квартали никой не плаща за изразходваната електроенергия, че за отоплителни уреди там се използват пружини от кревати, джанти от трактори и други екзотики, които черпят неограничени количества ток.

Никой, нито медиите, нито съответните институции, не обръщаха особено внимание на къщите в крайните квартали на София например, където кражбите на ток също вземаха застрашителни размери. Наказателните акции бяха насочени към обособените ромски квартали, в които наистина имаше кражби на електроенергия, но не от всички жители. Започнаха масови изключвания на електричеството в цели квартали, с което се вменяваше колективна вина и отговорност, а не само на онези, които наистина нарушават правилата. Това доведе до масови брожения в тези квартали и отказ от плащане и от редовните клиенти. На някои места се намесиха политици и принудиха енергийните дружества да възстановят енергоподаването с цел облагодетелстване на предстоящи избори. Този ход на политиките наистина взриви обществото – *„на ромите се полагат права, до които нямат достъп останалите български граждани!“*.

След изборите обаче, ромите в големите квартали като Столипиново, отново оставаха без ток или той им беше пускан в определени часове. За разлика от другите квартали, в ромските електромерите бяха качени на осем метрови стълбове, за да се предотвратят кражбите, но в същото време ползвателите нямаша достъп до информация за изразходваната енергия. Това беше и своего рода дискриминация, отчетена като такава от Комисията за защита от дискриминация, която постанови свалянето на електромерите от стълбовете. Постепенно и ромите, и енергийните дружества узряха, че решаването на проблема може да се постигне чрез преговори и взаимни отстъпки. С домакинствата бяха сключени договори за разсрочено плащане на натрупаните задължения, а на някои места енергийните дружества инвестираха в нови електромери с дистанционно отчитане.

³³ Пак там.

В Столипиново проблемът приключва преди 14 години, след като през 2007 г. EVN подменя техническата инфраструктура и монтира нови 6300 електромера. Един от последните случаи е в Дупница от декември 2014 година. Там CEZ сключва договори за разсрочени плащания с домакинствата, увеличава индивидуалните партиди и прекратява практиката по спиране на тока и на редовни платци. В проучване на Свободна Европа³⁴ сред CEZ, EVN и Енерго-Про през 2019 година електроразпределителните дружества заявяват, че нямат проблем със събираемостта на сметките за ток. В Столипиново над 98 % плащат редовно според EVN, в кв. Христо Ботев и Факултета в София събираемостта варира между 93 – 95 на сто.

Тези успехи макар и отразени в медийното пространство, остават като едни от най-устойчивите стереотипи в обществото и основания за обвинения към ромите за неизпълнението на задълженията им – използване на електроенергия без да се заплаща за нея. Не може да се отрече обаче, че през последните няколко години в медиите и в социалните мрежи почти изчезнаха публикации за това как ромите крадат ток. Въпреки това, ако запитате произволен човек на улицата кой краде ток, той пак ще ви отговори: ромите.

4.5 Митове за политиките към ромите: „Милиарди се изсипват за интеграция на ромите“

Митът за милиардите, инвестирани в интеграция на ромите: Това е един от най-силно натрапваните и най-неверни митове за ромите. Заблудата за „огромните пари“, разходвани за интеграцията на ромите, от бюджета на страната и от еврофондовете, до толкова са навлезли в публичното пространство, че вече се използват дори и в политически документи, какъвто е „Концепция за промени в политиката за интеграция на циганския (ромския) етнос в Република България и мерките за реализацията им“ на ВМРО.

А всъщност, истината е съвсем друга. От държавния бюджет фактически не се предвиждат средства и това може да се види от Закона за държавния бюджет, който се приема от Народното събрание всяка година. Разчита се единствено на средства от Европейския социален фонд, но дори и от там никога не е съществувала специализирана линия, конкретно за ромска интеграция. Средствата са предназначени за групи и хора в неравностойно положение, които са приоритет за Европейската Комисия. Така се финансират курсове за квалификация на безработни и младежи.

Сериозна манипулация се извършва при разработването на Планове за действие за изпълнение на Националната стратегия за интеграция на ромите. В тях по отделните компоненти се предвиждат средства, които не са насочени конкретно към ромите, а към

³⁴ Виж „Плащат ли си ромите тока? Числата говорят. “, Ивайло Везенков, Свободна Европа, 08.03.2018 г. <https://www.svobodnaevropa.bg/a/29810139.html>

всички ползватели. Например, в приоритет образование на Плана средствата за безплатни учебници за всички ученици до основната образователна степен (7-ми клас) са включени като цели за ромите, а това са огромни средства, които нямат нищо общо със средствата за интеграция.

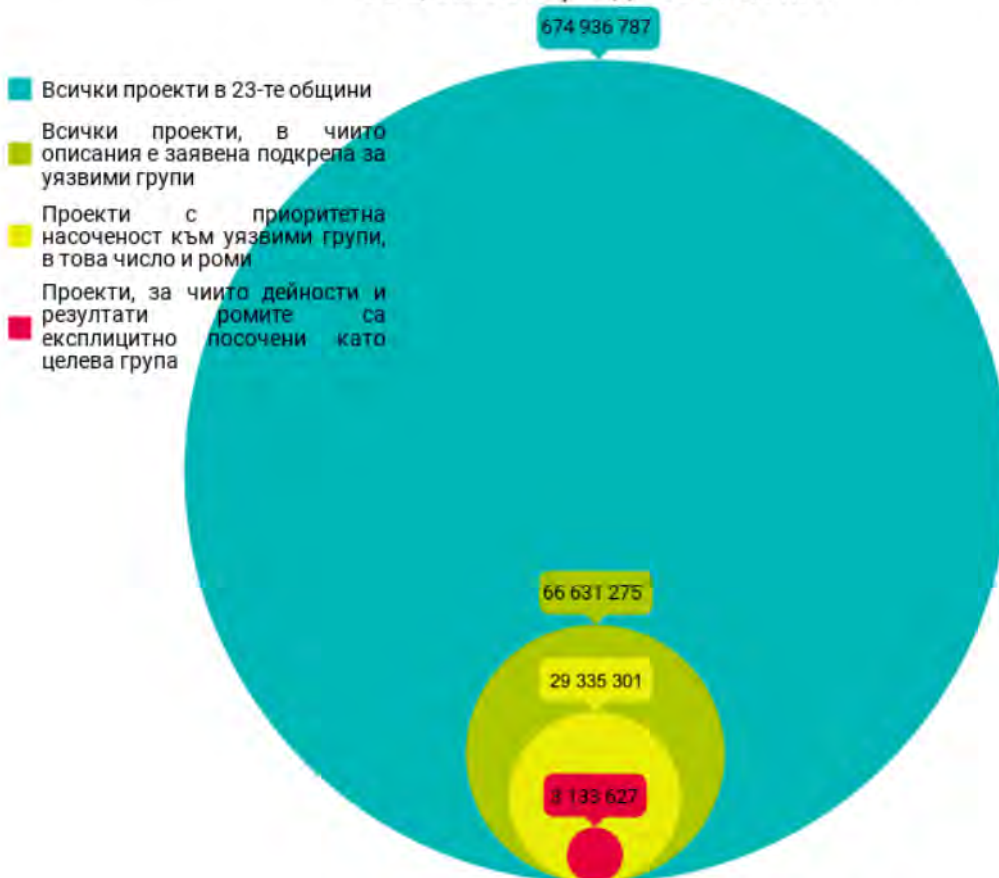
Най-нагледно как се разпределят средствата от фондовете на ЕС и какви са реалните суми, които отиват целево за ромите може да се види от изследването на Института за развитие на публичната среда³⁵ направено през 2019 г. и обхващащо три области от Северозападна България – Видин, Монтана и Враца. Известно е, че там концентрацията на ромски общности е една от най-високите в страната.

Изследването обхваща „всички проекти, изпълнявани по оперативни програми на територията на изследваните 23 общини, са 552 на брой. Общата им стойност е 674 936 787 лв. Финансирането за всички 101 проекта, в чиито описания е заявена подкрепа за уязвими групи, се равнява като дял на 9,9% от общата сума. Стойността на 69-те проекта с приоритетна насоченост към уязвими групи, в това число роми, възлиза на 4,4 на сто от общата сума. Стойността на онези 11 проекта, за чиито дейности и резултати ромите са експлицитно посочени като целева група, е 0,5% от общата сума. Така, от една страна се оказва, че общините посочват средствата от ЕС като най-значим източник на финансиране за мерки в подкрепа на социално уязвимите групи и в частност на ромите. От друга обаче - реалният размер на финансирането за такива интервенции е незначителен спрямо общата сума на европейските средства, разпределени към изследваните общини за периода 2014-2018 г.”

А най-добре тези факти се илюстрират с данните в **графика 4**:

³⁵ Пари, мерки, политики: Докъде стига подкрепата за ромските общности?
<https://iped.bg/bg/publication/roma-policies-report2019BG>

Стойност на проектите, изпълнявани по ОП на територията на изследваните 23 общини за периода 2014-2018 г.



В тази графика 4, в червено са средствата, насочени целево и единствено към ромите.

Изводът, който може да се направи е, че над половината от европейските средства в подкрепа на социално уязвимите групи и ромите, всъщност се разпределят на общо основание, а не приоритетно към тях. Значително по-малко са разпределяните за проекти средства, чийто основен краен ползвател в действителност са хора, попаднали в уязвимо положение. Почти незначителен остава пък делът на средствата за проекти, които открито адресират специфичните нужди и проблеми на маргинализираните ромски общности.

5 И накрая

Представените митове и фактологията, която ги оборва и обяснява защо са се появили в публичното пространство, не изчерпват негативното говорене срещу ромските общности. Това е невъзможно дори поради факта, че такива се появяват и много бързо се разпространяват в съвременния свят на информационни технологии. Лесният достъп до информация ни дава възможност за бърз и ефективен достъп до нови знания.

В същото време електронните медии и социалните мрежи ни заливат с неверни и фалшиви новини, които приемани безкритично и пречупвани през предразсъдъците, дават началото на митове, предизвикващи омраза.

Надяваме се, че в този доклад могат да се намерят стъпките и подходите, през които трябва да премине всеки, който иска да се пребори, да покаже на хората около себе си, че неверните данни и информация, прерастващи с времето в митове, са погрешни и лъжливи.

Те вредят на ромските общности, но не само на тях – те вредят на цялото българско общество, настройвайки едни срещу други различни части от него.